

ОДЕСЬКА НАЦІОНАЛЬНА ЮРИДИЧНА АКАДЕМІЯ

ОСТЮЧЕНКО Сергій Миколайович

УДК 124.4

**МОДЕРНІЗАЦІЯ СОЦІАЛ-ДЕМОКРАТИЧНОЇ
ПАРАДИГМИ В КОНТЕКСТІ КОНВЕРГЕНЦІЇ ІДЕОЛОГІЙ**

Спеціальність 23.00.02 – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
кандидата політичних наук

Одеса – 2003

Дисертацією є рукопис

Робота виконана на кафедрі політології Одеської національної академії зв'язку ім. О. С. Попова Державного комітету зв'язку та інформатизації України

Науковий керівник:

доктор політичних наук, професор

СІЛЕНКО Алла Олексіївна,

Одеська національна академія зв'язку ім. О. С. Попова

проректор з навчальної та виховної роботи,

завідувач кафедри політології

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор

НАУМКІНА Світлана Михайлівна,

Південноукраїнський державний педагогічний університет

ім. К. Д. Ушинського, завідувач кафедри політичних наук

кандидат політичних наук,

ПЕХНИК Алевтина Валентинівна,

Міжнародний гуманітарний університет,

доцент кафедри загально-гуманітарних дисциплін

Провідна установа: Львівський національний університет ім.І.Франка Міністерства освіти і науки України, кафедра політичних наук, м. Львів

Захист відбудеться “ 20 ” червня 2003 р. о 14 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради К.41.086.02 по захисту дисертацій на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук в Одеській національній юридичній академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2, ауд. 312.

З дисертацією можна ознайомитися в бібліотеці Одеської національної юридичної академії за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий “ 19 ” травня 2003 р.

Вчений секретар спеціалізованої вченої ради

В. В. Дудченко

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Незважаючи на те, що соціал-демократія критикується, як зліва (за пристосовництво), так і справа (за деструктивну етатизацію і деформацію вільних ринкових відносин), не можна заперечувати її позитивний вплив на весь суспільно-політичний розвиток країн Заходу.

Ставляться до теорії й практики соціал-демократії політики неоднозначно. Багато політичних і суспільних діячів різної орієнтації визнають, що при всій слабкості сучасної української соціал-демократії (підтвердженням чого є підсумки виборів у Верховну Раду), Україна має потребу в соціал-демократичній альтернативі, бо вона сприяє створенню стійкої політичної системи. Доказом нерідко виступає успішний досвід здійснення реформ соціал-демократами Європи. Однак посилення на цей досвід носять занадто загальний, декларативний характер, обумовлені старими стереотипами про західну соціал-демократію. Зокрема, вони не враховують серйозне зрушення в її теорії й практиці, що пройшли в 1980-1990-х роках і свідчать про зародження дещо нового типу соціал-демократизму в Західній Європі, який відрізняється рядом своїх положень від поглядів "традиціоналістів".

Таким чином, стає **актуальним** аналіз суті модернізації соціально-демократичної парадигми. Не менш важливе питання, куди рухається західна соціал-демократія, і для соціал-демократичного руху, що формується в Україні.

Зв'язок із науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконана в рамках комплексної науково-дослідної теми "Людина у світі духовної культури" (методологічні, політичні і соціальні аспекти), що здійснюється кафедрою політології Одеської національної академії зв'язку ім. О.С.Попова (№ держреєстрації 0100U001641).

Мета даного дослідження в тім, щоб виявити особливості розвитку й модернізації соціал-демократичної парадигми. Виходячи з цієї мети, необхідно вирішити наступні дослідницькі **завдання**:

- розглянути процес модернізації соціалістичної ідеології і лівої політичної культури, сформулювати основні характеристики соціал-демократії, що відрізняють її від соціалістичних партій;
- обґрунтувати сутність конвергенції соціал-демократичної й ліберальної ідеологій під впливом глобалізації й індивідуалізації;
- дослідити відповідність політики лівих сил Західної Європи, що знаходяться, при влади, їхнім політичним програмам;
- проаналізувати роль соціал-демократії у суспільно-політичному розвитку сучасних західних країн;
- обґрунтувати, що сучасна соціальна демократична держава модернізується на основі конвергенції соціал-демократичних і ліберальних цінностей.

Об'єктом дослідження є причини і сутність модернізації соціал-демократичної парадигми в контексті конвергенції соціал-демократичної й ліберальної ідеологій.

Предметом дослідження стали соціал-демократичні проекти реформування моделі суспільного розвитку.

Методи дослідження. Порівняльно-політологічний підхід використовувався автором для проведення порівняльного аналізу соціал-демократичних сил різних країн. Достоїнство історичного методу виявилось в тому, що він дав можливість досліджувати процеси реформування соціал-демократичної політики в контексті певної історичної обстановки, у якій вони виникають і розвиваються, а це дозволило виявити закономірності в їхньому розвитку. За допомогою соціологічного методу з'ясована залежність соціал-демократичної політики від розвитку суспільства в цілому, від його соціальної структури, від системи економічних відносин, від ідеології і політичної культури суспільства. Нормативно-ціннісний підхід був корисний автору для з'ясування значення для суспільства соціал-демократії, її ролі в підвищенні добробуту суспільства, у реалізації свободи й справедливості. Такий підхід має на меті обґрунтувати форму оптимального політичного ладу суспільства й обґрунтувати засоби її досягнення.

Наукова новизна отриманих результатів, обумовлена як сукупністю поставлених задач, так і способами їхнього рішення. У рамках здійсненого автором дослідження отримані результати, що мають наукову новизну:

Виявлено головну особливість нової соціал-демократії - орієнтацію на конвергентну модель суспільного розвитку, що відбиває загальносвітову тенденцію до взаємовпливу і взаємопроникнення соціалістичних і ліберальних ідей в епоху глобалізації світової економіки, фінансів, торгівлі і культури, тобто до досягнення рівноваги між вільним ринком і соціальною захищеністю, державним втручанням і дерегулюванням, колективною інтеграцією й індивідуалізмом як способом життя.

У результаті аналізу політичної практики виявлено, що, незважаючи на гостру політичну боротьбу партій різних орієнтацій (соціал-демократичної, ліберальної і т.д.) партія, що перемогла на виборах, і сформований нею уряд, як правило, не здійснюють демонтаж моделі суспільного розвитку, створеного урядом, який раніше знаходився при владі.

Аргументовано тезу про те, що в майбутньому основною проблемою для лівих партій стане завдання забезпечити рівновагу між соціалістичними і ліберальними цінностями, тобто рівновагу між вільним ринком і соціальною захищеністю, державним втручанням і дерегулюванням, колективною інтеграцією й індивідуалізмом.

Обґрунтовано положення про те, що глобалізація й індивідуалізація є тими основними факторами, що будуть значно впливати на всі основні сфери громадського життя. І та, і інша є причинами зміни умов життєдіяльності соціумів, що склалися в індустріальну епоху, і, відповідно,

вимагають глибокого перегляду не тільки окремих положень і настанов, але і самої філософії соціал-демократичного руху.

Виявлено, що суттю модернізації сучасної соціальної держави є визнання ринку, захист неринкових соціальних сфер, від чого держава зміцнюється, так само як зміцнюється і громадянське суспільство. Держава зміцнюється не у сфері ринку, а в галузі культури, освіти, духовного життя, у сфері охорони природи, екології.

Наголошено, що ключовою ідеєю соціал-демократії повинно стати те, щоб кожний громадянин мав право на гідний рівень соціального забезпечення, навіть коли всі його власні зусилля зазнали невдачі, що. гарантія гідного рівня життя залежить не від економічних заслуг, а від прав людини; що соціальна держава повинна зосереджувати свої зусилля на вкладеннях у соціальний капітал, але також сприяти створенню нових робочих місць засобами мікроекономічної політики і не відмовлятися від відповідальності, коли зусилля громадян знайти роботу виявляються безрезультатні.

Обґрунтовано, що західноєвропейський тип соціал-демократії не є універсальним явищем, придатним для всіх країн, оскільки кожна з них має свої особливості. Зокрема в Україні поширенню досвіду західної соціал-демократії перешкоджають нерозвиненість ринкових відносин і незначність середнього класу. А прийняття лібералістичного принципу рівності вихідних можливостей для індивідів, рівності лише перед законом, привело б до подальшого погіршення становища в країні.

Доведено, що критеріями відповідності політичних декларацій реальній політиці є зміст бюджету, його орієнтація і, насамперед, його податковий розділ.

Практичне значення одержаних результатів полягає в тому, що тези і висновки дисертації розширюють простір для подальшого наукового дослідження соціал-демократичної теорії й практики. Авторські концептуальні підходи можна використовувати в законотворчій, практично-політичній діяльності, у тому числі при експертних оцінках ситуацій, пов'язаних з аналізом сучасних політичних процесів; при підготовці загальних і спеціальних курсів у вищих навчальних закладах, при написанні підручників і навчальних посібників.

Апробація результатів дисертації здійснювалася на Міжнародній науковій конференції під егідою Інституту держави і права ім. В.М.Корецького (Яремча, 1997), на Всеукраїнській науково-практичній конференції "Проблеми розвитку педагогіки вищої школи в XXI сторіччі: теорія й практика" (Одеса, 2002), на Міжнародному семінарі "Міжнародне гуманітарне право, права людини і правоохоронна діяльність" (Одеса, 2002), на конференціях науково-викладацького складу Одеського юридичного інституту Національного університету Внутрішніх Справ, на засіданнях кафедри політології Одеської національної академії зв'язку ім. О.С.Попова.

Публікації. Основні результати здійсненого дослідження викладені в п'ятьох наукових статтях, три з яких опубліковані в фахових виданнях, затверджених ВАК України.

Структура дисертації обумовлена метою й задачами, що були поставлені дисертантом у процесі науково-теоретичної розробки обраної теми. Дослідження включає вступ, три розділи, висновки й список використаних джерел. Загальний обсяг дисертації складає 190 сторінок. Список використаних джерел включає 190 найменувань (12 сторінок).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ

Перший розділ **“Соціал-демократія західної Європи: нові підходи”** складається з трьох взаємозалежних між собою підрозділів, у *першому підрозділі “Трансформація соціалістичної ідеології і лівої політичної культури”* аналізується ступінь дослідження проблеми в цілому, розглянуто процес модернізації соціалістичної ідеології і лівої політичної культури, сформульовані основні характеристики соціал-демократії, що відрізняють її від соціалістичних партій.

Проблемам модифікації лівої ідеї у західній політичній культурі присвячені роботи російського дослідника М. Новинської, іноземних учених С. Айзенштадта, М. Кастельса, Дж. Кіна, А. Турена, Ф. Фукуями, А. Етціоні та ін. Ідеї трансформації соціал-демократії знайшли відображення в роботах німецького вченого Т.Майєра, американського дослідника А.Фрома.

Філософські підстави комунітаризма беруть свій початок із робіт шотландського філософа Дж.Макмаррея. Ідеї модернізації соціал-демократії зустрічаються в наукових працях Е.Гідденса, Й.Штраасера.

Загальні задачі соціал-демократичних і соціалістичних партій країн Західної, Центральної і Східної Європи при виробленні сучасного соціал-демократичного проекту розглядаються в працях німецького вченого Х.Тіммерманна, українського вченого О.Бея, російських дослідників А.Чернова, І.Кукушкіної.

Ідеї, що одержали назву “ліберального соціалізму” активно розробляються італійськими ученими Ф.Беналья, Н.Боббіо, Л.Пеллікані

Шведська модель суспільного розвитку, що одержала назву “функціонального соціалізму” розроблялася Г.Адлер-Карлссоном, В.Бергстромом, П.Білінгом, Г.Гідлунгом, Н.Карлебю, К.Місгельдом, К.Муліном, Б.Петер, Є.Унденом, К.Еспін-Андерсеном, російським ученим І.Грішиним.

Питання реформування європейських соціал-демократичних партій у нових умовах досліджені в наукових працях російських вчених О.Громики, Б.Орлова, Є.Петренко, С.Перегудова, В.Рібакова, Р.Сакви, В.Федотової, британського політолога Д.Маркуенда.

Особливості ідеологій лівих партій України в сучасний період, їхньої історії, взаємин між лідерами досліджуються українськими вченими С.Бабій, О.Гаранем, Л.Кормич, О.Майборо도로ю, Є.Перегудою, О.Чувардинським, Д.Шелестом.

Роль і перспективи соціал-демократії в Україні розглядають у своїх працях В.Бабкін, В.Богданов, В.Гетьман, В.Горбатенко, С.Наумкіна, М.Попович, Ф.Рудич, А.Сіленко, О.Скрипнюк, В.Медведчук, М.Михайльченко.

Значний внесок у теорію і практику західної соціал-демократії внесли політики, видатні представники сучасної соціал-демократії Т.Блэр, Л.Жоспен, О.Лафонтен, Ф.Олланд, Г.Шрьодер.

Після Другої світової війни партії відтвореного в 1951 р. Соціалістичного Інтернаціоналу дистанціювалися від соціального й політичного тоталітаризму. Вони вирішили керуватися у своїй діяльності в новому образі - демократичному соціалізмі. Актуалізація проблеми свободи як базової цінності соціалізму ще раз підкреслила близькість ліберальної й соціалістичної ідей (К.Розселі). Політика лібералізації соціалізму стала свідомою політичною установкою соціал-демократії, починаючи з 1950-х років.

Дисертант не згодний з тими авторами, що дотримуються точки зору про те, що європейська модель соціалізму застаріла, тому що орієнтується на політику, яка забезпечує соціальні й політичні пріоритети робітничого класу, саме існування якого ставить під сумнів процеси становлення інформаційного суспільства. Оскільки варто враховувати, що постіндустріальне й інформаційне суспільство забезпечується особами найманої, непромислової праці, зайнятими у сферах високих технологій, і вони також мають потребу в політичному представництві. Як показала практика, на Заході соціалістичні ідеї усупільнення власності зжили себе, так само як і принцип верховенства загального блага над правами особистості. Однак інші цінності соціалізму, такі як соціальна справедливість, колективна солідарність, держава соціальної відповідальності - зберегли свою привабливість для суспільства. Так настало питання про конструктивну модернізацію, у результаті якої соціалістична ідея могла б знайти нову силу, не втрачаючи своєї ідентичності.

У другому підрозділі *“Конвергенція соціал-демократичної й ліберальної ідеологій під впливом глобалізації й індивідуалізації”* автор досліджує два основних фактори - глобалізацію й індивідуалізацію, які, на думку сучасних соціал-демократів, будуть значно впливати на всі основні сфери громадського життя. Обидва вони є причинами зміни умов життєдіяльності соціумів, що склалися в індустріальну епоху, і, відповідно, вимагають далекоглядного перегляду не тільки окремих положень і настанов, але і всієї "філософії" соціал-демократичного руху.

Аналіз нових підходів соціал-демократії до оцінки глобалізації свідчить про те, що глобалізація не є безпосередньою причиною індивідуалізації. Мабуть, її причинами можна назвати зростаючу рухливість і нестійкість соціально-групової структури суспільства та його

нормативно-ціннісних систем, швидкість культурних зрушень, зростання соціальної, професійної, географічної мобільності людей, нові індивідуалізовані види трудової діяльності. А глобалізація сприяє цьому процесу: множачи обсяг функціональних соціальних зв'язків індивіда, часто анонімних і швидко минулих, вона тим самим послаблює психологічну значущість для нього зв'язків стійких, що насичені цінним духовним і емоційним змістом.

Узагальнення досвіду західної соціал-демократії дозволяє виявити її основну особливість, що, на думку дисертанта, виражається в орієнтації на конвергентну модель суспільного розвитку, яка відбиває загальносвітову тенденцію до взаємовпливу і взаємопроникнення соціалістичних і ліберальних ідей в епоху глобалізації світової економіки, фінансів, торгівлі й культури. Сучасна соціал-демократія орієнтується на універсальні прийоми і принципи політичного впливу й взаємодії. Відкрите суспільство зникне, якщо індивідуальність утратить свою автономність. Однак свобода індивіда без регулятивної ідеї соціальної справедливості веде до голого егоїзму. Внутрішньою сполучною ланкою між індивідами повинна стати солідарність.

Зближення з лібералістичною ідеологією обґрунтовано якісним зрушенням у розвитку масової бази соціал-демократії, небувалим зростанням нових середніх шарів (службовців, техніків, чиновників і т.д.) і значним скороченням чисельності традиційного робітничого класу. Соціальний стан людей, місце роботи самі по собі хоча і продовжують відігравати важливу роль у житті людини, тепер уже не є однозначним індикатором його соціальних та культурних потреб і політичних орієнтацій. Зростання індивідуалізації суспільства, розширення можливостей одержання створення, вибору індивідуального способу життя і професійної праці зробили світоглядну шкалу індивіда більш рухливою.

Криза соціал-демократичної парадигми, настання неоконсервативної і неоліберальної ідеології в ряді партій стали приводом для закликів переглянути колишнє тверде протиставлення ідей соціалізму й лібералізму, у першу чергу, гармонійно з'єднати ідеал рівності з вимогами індивідуальної свободи, принципи солідарності з новим розумінням індивідуалізму. У майбутньому основною проблемою для лівих партій стане задача забезпечити рівновагу між соціалістичними й ліберальними цінностями. Тобто, у соціал-демократичний проект варто включити елементи "здорового лібералізму" що до держави, економіки та суспільства.

Досліджуючи еволюцію й відновлення соціал-демократії, дисертант відзначає, що ці процеси закономірні і для лібералізму. Так, наприклад, ліберальна ідеологія пережила певну еволюцію в розумінні особистості і її ролі в суспільстві. У першу чергу тут вирішальний вплив зробила ідея плюралізму форм власності, а також ідея про істотну допомогу держави в забезпеченні поряд із політичними соціальних і економічних прав особистості. Уже в першій половині XX ст. лібералізм випробував на собі сильний вплив ідеології соціалізму, особливо в галузі соціального захисту. Пізніше ліберали запозичали і такі соціалістичні ідеї, як можливість

державного регулювання економіки, суспільного контролю і т.д. У результаті цього класичний (до кейнсіанський) лібералізм перетворився в соціально орієнтований (після кейнсіанський) лібералізм. Це дало привід дослідникам зробити висновок, що "соціал-демократизм послідовно лібералізується, лібералізм же (а тим самим і капіталізм узагалі) соціал-демократизується".

У третьому підрозділі *“Нова соціал-демократична модель суспільного розвитку як результат конвергенції соціал-демократичної і ліберальної ідеологій”* автор обґрунтовує, що зміни в теорії і практиці західного соціал-демократизму в 1980-90-х роках стали передумовою подальшого розвитку модернізаторських тенденцій, що виявилися у формуванні наприкінці 90-х років "нового лейборизму" в Англії й партії "нової середини" у Німеччині. Конвергентна модель суспільного розвитку, запропонована соціал-демократами, стала відповіддю визначених політичних сил Заходу на глобалізацію, на формування світового вільного ринку, на інформаційну відкритість й функціонування цього ринку в електронній формі.

Ця модель є результатом відновлення й модернізації соціал-демократичної парадигми, відповідно до якої перевага віддається скороченню державних витрат, зниженню податків, мобільності ринку робочої сили й особистої відповідальності, тобто конкурентноздатності. Проте необхідно зробити висновок, що загальної західної соціал-демократичної моделі (навіть при згоді у відношенні загальних рис подібного розвитку між Т.Блэром, Л.Жоспенем і Г.Шрьодером існують розбіжності і навіть протиріччя) і на дотепер не існує.

Одним із важливих доказів трансформації поглядів лівих сил Європи є зміна підходу до ринку. Протиставлення ринку державі відійшло в минуле. Соціал-демократія європейських країн не могла не помітити внесок ринку в конкурентний сектор. Безперечно, він породжує дух змагання, ініціативу, і, найчастіше, ефективність. Але й ідеалізувати ринок не можна. Віддаючи перевагу короткостроковій рентабельності, він не здатний забезпечити виробництво колективних благ, пріоритетних для усіх (освіта, охорона здоров'я, житло) і необхідних для нашої соціальної згуртованості. Його норми не можуть також застосовуватися до суспільства в цілому: індивідуалізм занадто часто виливається в право найсильнішого, турбота про короткострокову рентабельність заважає закладати основи для майбутнього. Крім того, ринку далекі такі цінності, як солідарність і справедливість, а і їх же зобов'язана забезпечувати держава, гарант рівності прав.

У другому розділі **“Роль соціал-демократії у суспільно-політичному розвитку країн Заходу”** дисертант розглядає такий фактор реальної політики урядів сучасних країн Західної Європи як бюджет та проблеми модернізації сучасної соціальної держави.

У першому підрозділі *“Зміст бюджету як характеристика реальної політики урядів сучасних країн Західної Європи”* дисертант відзначає, що уряди здатні зіграти ключову роль не тільки в стимулюванні економічного зростання, але й у справедливому розподілі його плодів. На думку багатьох, уряди потрібні для того, щоб підтримувати соціальну справедливість шляхом

перерозподілу багатства й інших ресурсів між громадянами. У багатьох країнах розподіл доходів у край нерівномірний. Таким чином, у подібних умовах соціальна справедливість нерідко диктує перехід до "нового курсу", особливо якщо існуюча нерівність позбавляє багатьох людей можливості одержувати певний рівень життя, гарне медичне обслуговування, задовольняти інші життєво важливі потреби. Іншими словами, може знадобитися урядове втручання, щоб вилучити в багатих частину ресурсів і перерозподіляти їх на користь бідних. Деякі теоретики розподільної справедливості доводять, що подібні переміщення ресурсів повинні бути націлені на врівноваження умов життя всіх громадян. Інші, навпроти, твердять, щоб уряди перерозподіляли ту частину ресурсів, що необхідна для "вирівнювання", тобто забезпечували рівність можливостей, а потім надавали можливість індивідам самим відповідати за свою долю. Так чи інакше, але громадяни багатьох суспільств, схоже, дотримуються думки, що необхідно спробувати зробити розподіл багатства й доходів більш рівномірним.

Дослідження структури витрат і деяких тенденцій, характерних для країн ОСЕР, дозволяє дисертанту зробити висновок про наявність залежності соціальних платежів від політичних факторів, основними з яких є соціальні гарантії, що розширюються, і права все більшої кількості груп населення. Звідси випливає, що значна частина зростання соціальних витрат не тільки і не стільки залежна від демографічних і інших факторів, скільки від політичних рішень урядів країн, що призвели й призводять до зростання соціальних платежів. Таким чином, політичні фактори в цьому процесі є домінуючими і вони визначають соціальні витрати, а тим самим і соціальну політику в цілому.

У другому підрозділі *"Модернізація соціальної демократичної держави як відповідь на виклики глобалізації"* автор обґрунтовує, що як основну проблему для західної соціал-демократії, якій належить ідея і практика соціальної держави слід виділити питання про те, чи можливо зберегти соціальну державу у зв'язку з переходом суспільства з індустріальної фази розвитку в інформаційну, постіндустріальну, а також у зв'язку з процесом глобалізації. Мається через те, що технологічні інновації, перехід до "нового" (заснована на знанні й інформації) в економіці не дозволяють державі досягти консенсусу з профспілками й роботодавцями щодо повної зайнятості тих людей, чия кваліфікація не відповідає новим вимогам, впоратися з цією проблемою. Варто також враховувати, що в сучасних умовах держава не в змозі втримати капітал у національних кордонах, а також не в змозі належною мірою протегувати власній економіці. Така суть глобальної економіки. Звідси висновок, що неможливо забезпечити повну зайнятість населення, а зникнення податкової бази ускладнює проблему соціальної держави на Заході.

У даний час починаються спроби зміцнити функції соціальної держави і зберегти старі принципи. Однак перемогла лінія модернізації соціальної демократичної держави, представлена в концепції політиків Блэра, Шрьодера, Жоспена. Таким чином, Захід не збирається відмовлятися

від ідеї соціальної держави, але суттю її модернізації є визнання ринку, захист неринкових соціальних сфер, для чого держава зміцнюється, так само як зміцнюється і громадянське суспільство. Держава зміцнюється не у сфері ринку, а, як відзначає Е.Гідденс, вище і нижче ринку. Нижче ринку - це у сфері охорони природи, екології. Вище ринку - в галузі культури, утворення духовного життя.

Дисертант обґрунтовує, що більш оптимальною формою української держави варто вважати соціальну демократичну державу епохи індустріалізму. Модернізована соціальна держава постіндустріального періоду в Україні можлива в тому випадку, якщо вдасться: досягти соціального консенсусу, який обмежує втечу капіталу, оскільки країна не вступила у фазу активної участі в глобальній економіці; створити сильне громадянське суспільство, соціально відповідальний бізнес; забезпечити умови для самовідповідальності громадян і нормальну оплату професійної праці, що дозволила б провести намічені реформи житлово-комунальної сфери, освіти й охорони здоров'я.

У третьому розділі **“Українська соціал-демократія в контексті досвіду західної соціал-демократії”** дисертант аналізує умови й фактори становлення соціал-демократичної моделі суспільного розвитку в Україні.

У першому підрозділі *“Динаміка соціально-політичної ситуації в Україні крізь призму соціал-демократичної парадигми”* автор підкреслює, що більше десяти років реформ в Україні показали очевидність краху радикально-ліберальної політики і загострили необхідність пошуку альтернативних і консолідуючих ідей, що виражають інтереси різних шарів суспільства.

Дисертант згодний з дослідниками, які вважають, що, як і всі сучасні суспільства, майбутній український соціум буде змішаним (конвергентним), де елементи капіталізму й соціалізму синтезуються, взаємодоповнючи один одного. Так, наприклад, у сучасних розвинутих суспільствах ринок гармонійно з'єднується з перерозподілом доходів у результаті впливу соціально орієнтованого законодавства.

Сьогодні можна сказати, що динаміка соціально-політичної ситуації в Україні досить складна. Це пов'язано з недостатнім рівнем розвитку відносин громадянського суспільства, горизонтальних соціальних зв'язків, автономних об'єднань, створених групами громадян для захисту своїх інтересів.

В Україні і ряді інших країн СНД розвиток суспільних відносин і інститутів, здатних ефективно впливати на владу, гальмується, зокрема, різними, у тому числі нелегітимними, структурами в економіці і громадському житті. Виконавча влада, що домінує над парламентом, найчастіше втрачає контроль над рішенням фундаментальних суспільних проблем, фактично переклавши їхній тягар на громадян. Разом з тим ще не створені необхідні умови адаптації населення до нової економічної й політичної реальності. Виниклі за роки реформ демократичні

інститути, насамперед ті, котрі покликані представляти інтереси суспільства, часом суто формальні. Це наочно демонструють деякі особливості сформованих партійно-політичних структур, розвиток яких утрудняється через слабкість ідеологій, недостатньо розроблених на теоретичному рівні і найчастіше, сліпо копіює готові західні зразки, що виникли в зовсім інших історичних умовах і були націлені на розв'язання інших задач.

У наш час ліві ідеї, з огляду на їхню популярність, проголошують партії, що по своїй суті є центристськими і мають могутню фінансову базу. Так, СДПУ (о) претендує на імідж послідовника європейської соціал-демократії, а партія "Трудова Україна" примірює до себе роль захисника людей праці, сприяючи "союзу праці й капіталу". Як пишуть українські вчені, поки ще похід у лівий центр для таких партій залишається ймовірніше на рівні гасел. Але у той же час не можна виключити, що на найближчих виборах може трапитися так, що в партійному спектрі України не залишиться місця для "традиційних лівих" (крім, мабуть, комуністів - але і їхня електоральна база поступово скорочується, розмивається за допомогою технологій, відходить від активного політичного процесу разом із старшим поколінням). А це може призвести до того, що вчені назвали песимістичним прогнозом: ліва ідея використовується олігархічними партіями, і це цілком її дискредитує, а лівий центр залишається фрагментованим і утиснутим між "олігархами" і нереформованими, поступово деградуючими комуністами.

У другому підрозділі *"Перспективи становлення соціал-демократії в Україні"* автор почав спробу дослідити, чи є в українському суспільстві важливі практичні напрацювання реалізації нової, по суті соціал-демократичної, стратегії реформ?

На погляд дисертанта одним з перешкод для розвитку соціал-демократії в Україні є низький рівень поширення цінностей цієї ідеології у суспільній свідомості. Роз'яснення ідей і цінностей своєї ідеології і політики з боку українських соціал-демократів поки ще є слабким місцем у їхній діяльності, бо це вимагає глибоких наукових, ідейно-теоретичних пошуків, осмислення соціально-політичних і соціально-економічних реалій, формулювання обґрунтованих програм і прогнозів розвитку суспільства, активної й високопрофесійної агітаційно-пропагандистської роботи.

Що до політичних факторів формування соціал-демократичної моделі суспільного пристрою, тут теж поки ще не все однозначно. Чи реально взагалі на початку ХХІ століття формування громадянського суспільства відомого нам типу, корені якого тяглися від самодіяльних асоціацій попередніх сторіч, а процес соціально-політичної інституціоналізації припадає на період індустріального розвитку? Не можна не враховувати, що навіть там, де воно склалося давно, за відповідних обставин, таке суспільство переживає серйозні трансформації під впливом постіндустріалізму.

Підсумки політичних перетворень в Україні, на думку автора, виглядають у такий спосіб. На відміну від спочатку обраного владою курсу на консенсус із суспільством при відмовленні від крайностей лівої і правої користі й сполученні соціальних програм та вільного ринку, зараз явно відбувся перекид у бік ліберальної ідеології.

Таким чином, якщо нинішня влада і блокує якісь ліберальні крайності, але не з позицій оцінки важливості соціального капіталу, соціальної сфери, а емпірично - через нездатність населення відповідати ліберальним економічним проектам у сферах життєдіяльності.

Як відомо, у нової соціал-демократичній моделі суспільного розвитку виняткову увагу приділено новим технологіям, новій економіці, інформатизації. Тому Україні необхідна серйозна промислова політика, без якої не можна розраховувати на ініціативу громадян.

У Висновках автор формулює результати комплексного дослідження соціал-демократичної парадигми, які полягають у тому, що дуже важко провести більш-менш чітко окреслені лінії ідеологічного розходження між соціал-демократичними партіями й партіями інших ідейно-політичних орієнтацій. Реалії ХХ століття вплинули на характер ідеологічної взаємодії як у світі в цілому, так і в окремих країнах. Якщо друга половина ХІХ століття проходила на тлі інтенсивного формування і розвитку індустріального суспільства і була живильним ґрунтом для ідейної конкуренції соціалістичної й ліберальної ідеологій, то в ХХ ст., а тепер уже і ХХІ ст. характеризуються боротьбою традиційних і модернізуючихся держав, акценти ідейної дискусії змінилися. Таким чином, суперечності між соціалізмом і лібералізмом нерідко виявляються лише в акцентах, дозах і черговості пропонованих рішень, у термінології.

Аналіз діяльності західної соціал-демократії за останні півтора-два десятиліття дав підставу для висновку, що вона стала більш рішуче підтримувати інститути, цінності й норми ліберальної демократії, переглянула позиції про роль держави, підсилила орієнтацію на індивідуальну свободу, приватну власність і ринкові відносини.

Неприйняття комуністичної версії соціалістичної теорії і практики, (суть якої полягає в запереченні ряду ідей лібералізму і прихильності до радикалізму в методах здійснення - ліквідація приватної власності, заміна ринкових відносин усеосяжним державним плануванням), опора на ліберально витлумачені свободу і солідарність ще більше наблизили точку зору соціал-демократії епохи постіндустріалізму до ліберальних цінностей, покладених в основу західної цивілізації у цілому. Основна відмінність соціал-демократичної ідеології від ліберальної і консервативної ідеологій - це принцип соціальної справедливості, що є основним елементом формованої у даний час нової політичної філософії соціал-демократів.

Найбільш просунуті реформи в соціальній сфері, як відомо, були проведені соціал-демократичними й соціалістичними урядами. У той час як консерватори критикували збільшення бюджетних асигнувань на соціальні нестатки. Відтак, прийшов на рубежі 70-80-х років

у ряді країн на зміну соціал-демократичним і соціалістичним урядам, консерватори не змогли домогтися намічених соціальних цілей - радикально змінити державну систему соціальних послуг населенню. Незважаючи на проголошений ними курс на демонтаж "держави добробуту", вони не зважилися це зробити.

Соціалісти й соціал-демократи, що замінили в ряді європейських країн лібералів, які знаходилися при владі, не відмовилися від розумних методів економічної політики останніх. Більше того, соціалістичні й соціал-демократичні уряди в силу ряду причин демографічного й економічного характеру почали деякі реформи в соціальній сфері, зокрема, у системі пенсійного забезпечення, у напрямку підвищення частки нагромаджень приватних пенсійних фондів.

Отже, тенденція до зближення лібералів і соціал-демократів закономірна, а в будівництві соціальної держави беруть участь не тільки соціал-демократи, але і ліберали. Таким чином, західна модель соціальної держави - наочна картина конвергенції соціал-демократичних і ліберальних підходів.

Реакція на виклик глобалізації Заходу привела до появи "нових лейбористів". Суть змін у їхній лівій позиції полягає в тому, що вони, думаючи, що неможливо відмовитися від нової модернізації (переходу до суспільства з всесвітнім відкритим і електронним ринком), пропонують сукупність принципів і політичних заходів, здатних скоригувати і гуманізувати вплив цього процесу як на окремі західні суспільства, захід у цілому, так і зрештою на увесь світ. Нову соціал-демократичну модель суспільного розвитку підтримали ті ліві сили на Заході, що не стали заперечувати реальність глобалізації як нового виклику; вони прийняли вимогу участі в глобальному вільному ринку як наслідок власного розвитку Заходу, але спробували об'єднати це із соціальною політикою, адекватною новим умовам.

Безсумнівною є користь вивчення закордонного досвіду суспільного розвитку, досягнення в проведенні реформ, особливо державного регулювання економіки і соціальної сфери, організації системи забезпечення соціальними гарантіями, створення умов для розвитку малих і середніх підприємств, парламентського контролю над виконавчою владою і т.д. Однак при цьому варто враховувати істотні розходження в соціально-економічних умовах і національних традиціях різних країн. Дослідження можливостей застосування досвіду західноєвропейської соціал-демократії показало, що заклики деяких політиків і вчених перенести досвід шведської, австрійської чи будь-якої іншої моделі на ґрунт української економіки науково не обґрунтовані. Соціал-демократи повинні запроваджувати в життя соціалізацію капіталу, приватної власності в умовах, коли українська економіка має гостру потребу в розвитку ринкових відносин. Перед західними соціал-демократами такої задачі не було. Таким чином, історично відомі норми ідеології й політики соціал-демократії не містять відповідей на виникаючі в нинішніх умовах розвитку українського суспільства питання. Проблема українських соціал-демократів полягає в тому, що

вони повинні дати ідейно-теоретична відповідь на потребі сучасного перехідного періоду з позицій інтересів праці, розробити й запропонувати суспільству соціал-демократичну програму капіталізації економіки, приватизації власності, основних напрямків ринкової системи господарювання.

До такого висновку веде осмислення повчального досвіду розвитку західної соціал-демократії як одного з головних суспільно-політичних планів у сучасному світі.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ ДИСЕРТАЦІЇ ВИКЛАДЕНО У ТАКИХ НАУКОВИХ ПУБЛІКАЦІЯХ:

1. Остюченко С.М. Держава загального добробуту як втілення ідеї соціал-демократів про соціальну справедливість // Держава і право: Зб.наук.праць. Юридичні і політичні науки. Вип.19. – К.: Ін-т держави і права НАН України, 2003. – С.600-604.
2. Остюченко С.М. Конвергенція соціал-демократичної і ліберальної ідеологій під впливом глобалізації й індивідуалізації // Людина і політика. – 2003. - № 2. – С.102-108.
3. Остюченко С.М. Модернізаційні тенденції у ліберальній практиці західних країн // Трибуна. – 2003. - № 1-2. – С.32-33.
4. Остюченко С.М. Європейський суд як реальний механізм захисту прав людини // Вісник Одеського інституту внутрішніх справ. – 2002. - № 1. – С.173-177.
5. Остюченко С.М. Політична та правова свідомість громадян, як чинник подолання правового нігілізму. – Проблеми розвитку педагогіки вищої школи в ХХ столітті: теорія і практика // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції (30-31 травня 2002 р.) – Одеса, 2002. – С.135-139.

АНОТАЦІЯ

Остюченко С.М. Модернізація соціал-демократичної парадигми у контексті конвергенції ідеологій. – Рукопис.

Дисертація на здобуття наукового ступеня кандидата політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. Одеська національна юридична академія. – Одеса, 2003.

Виявлено головну особливість нової соціал-демократії - орієнтацію на конвергентну модель суспільного розвитку. Аргументовано тезу про те, що в майбутньому основною проблемою для лівих партій стане задача забезпечення рівноваги між соціалістичними і ліберальними цінностями. Обґрунтовано положення про те, що глобалізація й індивідуалізація є тими основними факторами, що будуть помітно впливати на всі основні сфери громадського життя. Виявлено, що суттю модернізації сучасної соціальної держави є визнання ринку, захист неринкових соціальних сфер. Обґрунтовано, що західноєвропейський тип соціал-демократії не є універсальним явищем, придатним для всіх країн, оскільки кожна з них має свої особливості. Доведено, що критеріями відповідності політичних програм реальній політиці є зміст бюджету, його орієнтація і, насамперед, його податковий розділ.

Ключові слова: соціал-демократична парадигма, модернізація, конвергентная модель суспільного розвитку, конвергенція ідеологій, суспільна демократична держава, “третій шлях”.

АННОТАЦИЯ

Остюченко С.Н. Модернизация социал-демократической парадигмы в контексте конвергенции идеологий. – Рукопись.

Диссертация на соискание научной степени кандидата политических наук по специальности 23.00.02 - политические институты и процессы. – Одесская национальная юридическая академия. – Одесса, 2003.

Выявлена главная особенность новой социал-демократии – ориентация на конвергентную модель общественного развития, отражающую общемировую тенденцию к взаимовлиянию и взаимопроникновению социалистических и либеральных идей в эпоху глобализации мировой экономики, финансов, торговли и культуры, т.е. к достижению равновесия между свободным рынком и социальной защищенностью, государственным вмешательством и дерегулированием, коллективной интеграцией и индивидуализмом как образом жизни.

В результате анализа политической практики выявлено, что, несмотря на острую политическую борьбу партий различных ориентаций (социал-демократической, либеральной и т.д.), победившая на выборах партия и сформированное ею правительство, как правило, не осуществляют демонтаж модели общественного развития, созданной правительством, ранее находившимся у власти.

Аргументирован тезис о том, что в будущем основной проблемой для левых партий станет задача обеспечения равновесия между социалистическими и либеральными ценностями, т.е. равновесие между свободным рынком и социальной защищенностью, государственным вмешательством и дерегулированием, коллективной интеграцией и индивидуализмом.

Обосновано положение о том, что глобализация и индивидуализация являются теми основными факторами, которые будут оказывать значительное влияние на все основные сферы общественной жизни. И та, и другая являются причинами изменения условий жизнедеятельности социумов, сложившихся в индустриальную эпоху, и, соответственно, требуют далеко идущего пересмотра не только отдельных положений и установок, но и самой философии социал-демократического движения.

Выявлено, что сутью модернизации современного социального государства является признание рынка, защита нерыночных социальных сфер, для чего государство усиливается, равно как усиливается и гражданское общество. Государство усиливается не в сфере рынка, а в области культуры, образования, духовной жизни, в сфере охраны природы, экологии.

Показано, что ключевой идеей социал-демократии должно стать то, что каждый гражданин имеет право на достойный уровень социального обеспечения, когда все его собственные усилия

потерпели неудачу. Гарантия достойного уровня жизни зависит не от экономических заслуг, а от прав человека. Социальное государство должно сосредоточивать свои усилия на вложениях в человеческий и социальный капитал, но также содействовать созданию новых рабочих мест средствами микроэкономической политики и не отказываться от ответственности, когда усилия граждан найти работу оказываются безрезультатны.

Обосновано, что западноевропейский тип социал-демократии не является универсальным явлением, пригодным для всех стран, поскольку каждая из них имеет свои особенности. В частности, в Украине распространению опыта западной социал-демократии препятствуют неразвитость рыночных отношений и незначительность среднего класса. А принятие либералистского принципа равенства исходных возможностей для индивидов, равенства лишь перед законом, привело бы к дальнейшему ухудшению положения в стране.

Доказано, что критериями соответствия политических деклараций реальной политике являются содержание бюджета, его ориентация и, прежде всего, его налоговый раздел.

Ключевые слова: социал-демократическая парадигма, модернизация, конвергентная модель общественного развития, конвергенция идеологий, социальное демократическое государство, “третий путь”.

SUMMARY

Ostuchenko S.N. The Modernization social-democratic paradigm in context an convergation ideolodies. - Manuscript.

The dissertation on competition of scientific degree of the candidate of political sciences on speciality 23.00.02 - political institutes and processes. - Odessa national Academy. - Odessa, 2003.

Main particularity of new social democracy is an orientation on convertational model of public development. Thes is about tha the main problem for left parties (in the future) will be the balance problem between its socialist and liberal values has been prowed. Thesis about globalization and personalization are these main factors which will vastly influence upon all main spheres of public life has been motivated.

It is revealed that the main paint of modernization of modern social state is a recognition of the market and protection of unmarketable social spheres. It is motivated that wast european tipe of social democracy is not an universal phenomena suiting for all countries as far as every of them has its own peculiarities. It is proved that criterions of correspondence of political programs to real politics are a contents of budget its orientation and first of all tax section.

Keys words: social-democratic paradigm, modernization, convergational model of public development, convergation ideologies, public democratic condition, "third way".